

BİR İTALYAN TÛCCAR DEFTERİNE GÖRE 14. YÛZYILIN BAŞINDA AKDENİZ, KARADENİZ VE MOĞOL HÂKİMİYETİNDEKİ TÛRKİSTAN'DA TİCARET

Mehmet Ali BOZKUŞ*

Öz

Floransa'da Marucelliana Kütüphanesi'nde 14. yüzyıl başında Ortaçağ İtalyancası ile tutulmuş, anonim bir tüccar defteri bulunmaktadır. Bu defter, Francesco Balducci Pegolotti'nin, *Pratica della Mercatura* adlı meşhur eseri ile benzerlik göstermektedir. Tıpkı Pegolotti'nin eseri gibi bu defter de dönem için oldukça değerli bilgiler vermektedir. Bizans, Anadolu Beylikleri, Altın Orda Devleti, Memlûkler, İlhanlılar, Çağatay Hanlığı ve Çin'e ulaşan kara ve su yolları üzerindeki ticari açıdan önemli olan kentler bu defterde ele alınmıştır. Defterin batılı tüccarlara bir rehber olması için yazıldığı anlaşılmaktadır. 154 folyodan oluşan bu defterin ilk 67 folyosunda Batılı tüccarların Akdeniz, Karadeniz ve Çağatay Hanlığı merkezine kadar ulaşan kentlerde nasıl ticaret yapabileceği açıklanmaktadır. Robert-Henri Bautier defterin ilk bölümündeki önemli kısımları orijinal dilinde yayımlamıştır. Burada, Bautier'in metni esas alınarak yayımlanan kısımların çevirisi yapılmıştır. Bununla birlikte 14. yüzyılın başında dünya ticaretinin anlaşılması için Akdeniz ve Karadeniz limanları ve Batı ile Çin arasındaki bağlantı merkezleri ve bu merkezlerin bazılarının tarihsel süreçleri de açıklanmaktadır.

Anahar Kelimeler: *İpek Yolu, Çağatay Hanlığı, Moğol Barışı, Baharat, Memlûkler.*

Abstract

Trade in the Mediterranean, Black Sea and Turkestan under the Mongol Rule According to an Italian Merchant Ledger from the Early 14th Century

An anonymous merchant ledger, written in medieval Italian at the beginning of the 14th century, is preserved in the Marucelliana Library in Florence. This ledger is similar to the renowned work *Pratica della Mercatura* and delivers significant insights for the era, exhibiting concordance with other contemporaneous sources. It addresses the commercially significant cities along the land and water routes reaching Byzantium, the Anatolian principalities, the Golden Horde, the Mamluks, the Ilkhanids, Chagatai Khanate and China. The ledger appears to have been composed as a guide for

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum.
E-Posta: malibozkus@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0002-7164-5768
(Makale Gönderim Tarihi: 22.02.2025 - Makale Kabul Tarihi: 20.07.2025)

Western merchants. The first 67 folios of the 154-folio ledger explain how Western merchants could conduct trade in cities spanning the Mediterranean, Black Sea, and the center of the Chagatai Khanate. Robert-Henri Bautier published the significant sections of the first part of the ledger in its original language. Here, translations of these sections are presented based on Bautier's text. This study investigates major port cities in the Mediterranean, Black Seas and the connection between West and China, the commercial goods traded in these cities, and their economic conditions during the pertinent historical period, based on the information in the ledger.

Keywords: *Silk Road, Chagatai Khanate, Pax Mongolica, Spices, Mamluks.*

Giriş

Ortaçağ sonlarında ekonomik tarih yazıcılığının en büyük sorunu kaynakların yetersiz olmasıdır. Döneme dair kaynaklar daha çok siyasi tarihe yönelik anlatılar içermektedir. Özellikle ilgili dönemde Türkiye'nin ekonomik tarihini yazmak Türkçe kaynakların da yetersizliği ile daha da zorlaşmaktadır. Ancak yine de Batı arşivlerinde bulunan birtakım belgeler bu eksikliği belli bir oranda gidermektedir. Bu arşivlerde bulunan noter belgeleri, hesap kayıtları, tüccar defterleri ve çeşitli raporlar dönemin ekonomik tarihine dair en önemli kayıtlardır. Fakat bunların da çoğu detaylıca kullanılmıştır.¹ Bu makalede ele alınan tüccar defteri ise şimdiye kadar yapılan çalışmalarda neredeyse hiç kullanılmamıştır. Hem daha önce kullanılmamış olması, hem de genel olarak dünya ticaretinde belirli bir ağırlığı olan çoğu şehre yönelik bilgiler vermesi eserin kıymetini arttırmaktadır. Aşağıda ayrıca çevirisi de verilen bu tüccar defteri sadece Türk tarihi için değil, dönemin Asya ve Avrupa arasında devam eden ekonomik gelişmelerini anlamak için de önemlidir.

Floransa Marucelliana Kütüphanesi'nde yazarı belli olmayan bir tüccar defteri bulunmaktadır. Ortaçağ İtalyancası ile yazılan bu eser aynı zamanda bölgesel aksanları kullanarak kaleme alınmış, bu nedenle dil bakımından anlaşılması zor bir metindir.² Günümüze ulaşan nüshası orijinali değil sonraki tarihlerde kaleme alınmış bir kopyasıdır. Bu defter, dil ve içerik bakımından F. B. Peogolotti'nin *La Pratica Della Mercatura* adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Eserin yazarı belli değildir. Defterin sonradan sahibi olan Berto di Piero Berti, ismini 15. yüzyıl sonlarında giriş kısmına yazmıştır ancak defterdeki bilgilerden hareketle metni yayımlayan Bautier, bu kılavuz defterinin yaklaşık olarak, on yıllık hata ile 1315 tarihinde kaleme aldığını belirtmektedir. Defter 154 folyodan oluşmakta olup ilk 70 folyosunda ticaret yapılan ürünler,

¹ Fleet 2009, s. 1.

² Defterdeki bazı karışık kayıtlar ve telaffuza dayılı terimlerin yer kullanılması nedeniyle çevirisi tam olarak yapılamayan kelimler bulunmaktadır. Bu kısımlarda metnin orijinali verilerek araştırmacıların asıl metinden istifade etmesi sağlanmıştır. Bu nedenle araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından ve muhtemel hataların ve eksikliklerin giderilmesini sağlamak için çeviride dipnotlarla Bautier'in metninde geçen ticari ürünlerin İtalyanca yazımları da belirtilmiştir.

ölçü birimleri veya ticaret yollarına dair bilgiler mevcuttur. Devam eden ikinci kısımda ise ticari mektuplar, çeşitli masraf raporları ve alınan çeşitli notlar yer almaktadır. Bu son kayıtlar daha çok 1450-1452 yılları arasını kapsamaktadır. Defterin ilk bölümdeki, özellikle Akdeniz ve Karadeniz limanlarına ait olan kısımları ve Çağatay Hanlığına ulaşan yollar ile ilgili olan en önemli bölümleri R. H. Bautier tarafından orijinal dilinde yayımlanmıştır.³ Bu bölümler özellikle Türk ve Moğol tarihi için çok önemlidir. Ticarete dair kayıtların sınırlı olduğu bir dönemde Anadolu Beyliklerine, Memlûklere, Altın Orda Devleti'ne, İlhanlılara ve Çağatay Hanlığına bağlı olan limanlar ve kentler ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁴ Bautier metni yayımlarken defterin ilk bölümündeki önemli gördüğü, dönemin en önemli ticaret merkezlerini esas almıştır. Dolayısıyla metnin tamamını aktarmak yerine belli başlı kısımları yayımlamıştır. Burada da Bautier'in metni esas alınarak kısa bir değerlendirmeden sonra kılavuz defterinin yayımlanmış kısımlarının Türkçe tercümesi aktarılmaktadır.

Anonim Tüccar Defteri

Defterdeki bilgiler incelendiğinde gerçekten de metnin 1300'lerin başında kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Metindeki verilerin, henüz daha İlhanlı Devleti'nin yıkılmadığı, Moğol Barışı (Pax Mongolica) olarak tarif edilen ve ticaret yollarının halen güvenli olduğu bir döneme işaret ettiği görülmektedir. Akdeniz ve özellikle Karadeniz limanlarının Ürgenç, Otrar, Almalık ve

³ Fransız Ortaçağ tarihçi ve arşivcisi Robert-Henri Bautier (1992-2010), 5-10 Eylül 1966 tarihinde Beyrut'ta düzenlenen 8. *Uluslararası Denizcilik Tarihi Kolokyumunda*, Ortaçağ'da Batılıların Doğu Ülkeleriyle ekonomik ilişkilerine dair notlarını paylaştığı bir bildiri sunmuştur. Burada sunulan bildiriler Hint Okyanusu ve Doğu'da ticari şirketler ve topluluklar genel ismiyle yayımlanmıştır. Bautier'in bu çalışması 1992 yılında toplu eserlerinin basımı ile Ortaçağ'da Batılılar ile Doğu Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Buna Dair Belgeler adı altında tekrar yayımlanmış ve burada da bu nüsha kullanılmıştır. Bautier'in çalışmasının 263-310 sayfaları arası genel olarak dönemin ticaretine odaklanan bir araştırmayı kapsamaktadır. 311. sayfadan itibaren ise ekler kısmı başlamıştır. Ekler kısmında ise sırasıyla 14. yüzyıl başında ticarete dair bir giriş metni ve sonrasında 313. sayfadan 320. sayfaya kadar yaklaşık olarak 1315 tarihli olduğunu tahmin ettiği anonim tüccar defterinin 5, 7, 10 42, 46, 50, 51 ve 52. folyolarındaki Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Çağatay Hanlığına ulaşan ticaret yolları üzerindeki liman ve şehirlerde batılıların sattığı veya satın aldığı ticari ürünleri ve Kefe ve Azak limanlarından Çağatay Hanlığına doğru devam etmekte olan güzergâh üzerindeki kentler ve yine alınıp satılan ticari ürünler ile geçiş güzergâhları açıklanmaktadır. Anonim tüccar defterindeki ilgili yerleri, 15. yüzyılda tutulmuş kimi kayıtların yer aldığı ekler kısmı takip etmektedir. Konumuzla ilgili olmayan ve makale kapsamı dışında tutulan belgeler ise 1408 ve 1414 tarihinde Doğu'daki Venedik gemilerinin yüklerini ve Kefe, Kıbrıs, Pera, Rodos, Tebriz, Azak, Trabzon'daki çeşitli noter ve tüccarların miras, vasiyetname, vekâletname, hesap (borç) kayıtlarını ve çeşitli ticari emirleri içermektedir. Devamında ise metne eklenen bir kişi ve yer adları indeksi gelmektedir. bk. Bautier 1970, s. 263-331; Bautier 1992, s. 263-331; Bozkuş 2017, s. 25-26.

⁴ Bautier 1992, s. 311-319.

Hanbalık'la olan bağlantıları, Trabzon ve Ayas'tan, Sivas ve Erzurum istikametinde Tebriz'e doğru devam eden yollar, metinde ifade edilmiştir. Nitekim 1350'lerde, İlhanlıların dağılması ve Çobanoğulları ile Celayirlilerin İlhanlı topraklarını paylaşması sürecinde bu yolların üzerinde eşkıyaların türediği ve ticaretin bozulduğu, bu nedenle ticareti yeniden canlandırabilmek için Celayirli Sultan Şeyh Üveys'in (1350-1370) harekete geçtiği ve mektuplar yazarak özellikle Venediklilere ayrıcalıklar verdiği ve yolun güvenliğini sağlamaya çalıştığı bilinmektedir.⁵ Ayrıca defter, Pegolotti ve dönemin diğer eserleri ile kıyaslandığında da veriler açısından benzerlik göstermektedir. Bu da eserin yazılma tarihinin İlhanlıların sükûtundan evvel olduğunu, dolayısıyla muhtemelen 14. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alındığını göstermektedir. Zaten İlhanlıların dağılması ile Cenevizliler 1340 yılından itibaren tebaasının Tebriz'e gitmesini yasaklamış ve Venedik Senatosu da İran'da ticaret için son olarak 1346 yılında Trabzon'a gemiler göndermiştir. Dolayısıyla eserin yazılma tarihi bu tarihlerden öncedir.⁶

Defterde dönemin diğer eserleri ile benzerlik gösteren başka bilgiler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi dönemin kaynaklarında sıkça bahsedilen kâğıt paradır. Çin'de Moğollar tarafından kullanılan kâğıt para defterde “*efendinin mührünü taşıyan sarı kâğıt para*” (*moneta di charta galla della bolla del singnore*) olarak geçmektedir ve bu paranın “*bailsci*” adıyla bilindiği belirtilmiştir. Kâğıt para ile ilgili olarak verilen bu bilgi İbn Battuta ve dönemin diğer kaynaklarında da geçmektedir. İbn Battuta bu paranın isminin Farsça *kese*, *yastık* anlamına gelen “*balış*” olduğunu da belirtmiştir. Bu da kılavuz defterindeki “*balisci*” isminin nereden geldiğini göstermektedir.⁷ Kâğıt para ile ilgili çeşitli anlatılar Ruysbroeckli Willem, Marco Polo, Philippe de Mézières ve Korykoslu Hayton'da da bulunmaktadır.⁸

Defterde, Latin tüccarların hangi şehirlerde ve yanlarında getirdikleri hangi ürünleri satabilecekleri ve dönüşlerinde bu limanlardan hangi ürünleri alabileceklerinin listesi verilmiştir. Tüccarların yanlarında getirmeleri gereken ürünler sıralanırken alışveriş için kullanılan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin çeşitleri ile de ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca Çin ve Hindistan

⁵ Thomas 1899, s. 158-159, 163 (92, 93 ve 97 numaralı belgeler); Bozkuş 2017, s. 107-109.

⁶ Ciociltan 2012, s. 200-201.

⁷ İbn Battuta'nın kâğıt para ile ilgili verdiği detaylı bilgiyi burada aktarmakta fayda vardır: “Alışverişlerinde kâğıt parçalarını kullanıyorlar. Her kâğıt el ayası kadardır; üzerinde hükümdarın mührü vardır. Bu kâğıtlardan yirmi beşine “*balış*” diyorlar. Bizdeki dinar anlamına geliyor bu. Kâğıtlar eskir veya elde parçalanırsa sahibi bizim oraların darphanesine benzeyen bir yere gider, yırtığı verir yenisini alır. Ne bu iş için ne de başka şey için para ödemez! Çünkü kâğıt işiyle uğraşanların rızıkları hükümdar tarafından ödenir. Battuta 2020, cilt II, s. 896.

⁸ Çaylı 2022, s. 480.

istikametinde devam etmek isteyen tüccarların da hangi yollar ve vasıtalar ile ilerleyebilecekleri, Karadeniz'den başlayan yollar özelinde açıklanmıştır. Her kent için ayrı ayrı bir liste tutulmuş ve ticari ürünler detaylı bir şekilde tek tek yazılmıştır. İpeklilerin türü ve rengi, şapın cinsi, kumaşların türü ve rengi, ne tür baharatlar satıldığı, değerli metallerin nasıl olması gerektiği, derilerin türü ve nasıl satıldığı gibi hususlar ele alınmış, boyar maddeler, şarap, peynir, zeytinyağı ve tahıl gibi ürünlere yer verilmiştir. Ayrıca köle ticaretine de değinilmiştir.

Bautier'in metninde kentler karışık bir sırayla verilmiştir; Konstantinopolis, Efes, Akka, İskenderiye, Azak (Tanais), Kefe, Chattaio (Hitay-Çin), Astarhan, Saray (Altın Orda Devleti'nin başşehri), Saraycık (Saray-Juk,,Ural Nehri üzerinde), Ürgenç, Otrar, Almalık, Hángzhou, Hanbalık (Pekin), Porto Pizano (Latinlerin Azak yakınında kurdukları küçük bir yerleşim), Trabzon, Foça, Antalya, Alanya⁹, Ayas, Porbonello¹⁰ (İskenderun'un güneyinde), Lazkiye, Trablusşam, Şam, Beyrut, Kahire ve Dimyat şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Çeviride de sıralama aynı şekilde yapılmıştır.¹¹

Bautier, anonim defterin Pegolotti'nin eseri ile benzerlik gösterdiğini ancak onun bir kopyası değil, verdiği bilgiler bakımından bazı noktalarda daha değerli olduğunu da belirtmektedir. Örneğin Alanya Limanı ele alındığında Pegolotti kentle ilgili sadece *scimeo* olarak adlandırılan muhtemelen bir tür tahıl ölçü biriminden bahsetmekteyken, anonim tüccar defterinde Alanya'nın limanının küçüklüğünden, buradan bol miktarda kerestenin Mısır limanlarına ihraç edildiğinden ve tuzlanmış derilerin de limanda satıldığından bahsedilmiştir. Nitekim 1334'de Alanya'ya çıkan Battuta da keresteyle ilgili olarak benzer bilgiler vermiştir¹². Tüccar defteri bu yönüyle ele alındığında içerdiği orijinal bilgilerle değerli hale gelmektedir. Sadece Anadolu tarihi açısından değil, Mısır, Suriye, Akdeniz, Karadeniz limanları ve Tebriz, Astarhan, Saray, Saraycık, Ürgenç, Otrar ve Almalık başta olmak üzere o zamanlarda bilinen dünyanın en önemli merkezleri açısından da değerlidir. Bu da Batı'dan başlayan ve Çin'e kadar karşılıklı olarak devam eden dünya ticaretinin niteliğini açıklamaktadır.

⁹ Defterin Alanya (Candeloro) ile ilgili kısımları daha önce değerlendirilmiştir. Bozkuş 2016, s. 212-213, 216.

¹⁰ David Jacoby, buranın Porto Bonello olduğunu ve İskenderun'un on mil güneyinde olduğunu belirtmektedir. Bk. Jacoby 2012, s. 25.

¹¹ Her ne kadar dönemin diğer kaynaklarının yazarları olan Pegolotti ve Noter Sambuceto'nun eserlerinde (Bozkuş 2018, s. 137) Kıbrıs'ın Ortaçağ ticaretindeki önemi görülse de Bautier aktardığı bölümde Kıbrıs'a yer vermemiştir. Muhtemelen Kıbrıs ile ilgili olan kısımları atlamıştır. Ancak bununla birlikte diğer şehirlerden bahsedilirken Kıbrıs camleti olarak adlandırılan kumaşlardan sıkça bahsedilmektedir.

¹² Pegolotti 1936, s. 92, 410; Battuta 2020, cilt I, s. 420; Bozkuş 2016, s. 212.

Defterde limanlar, limanlara Latin tüccarların satmak için götüreceği ticari ürünler, limanlardan hangi ürünlerin alınabileceği ve kimi zaman da şehirleri birbirine bağlayan yollar üzerinde durulmuştur. Özellikle Kefe, Azak (Tana-Tanais) ve Trabzon'dan sonra Çağatay Hanlığı istikametindeki yollar ve konaklar arasındaki mesafeler ve buralarda tüccarların neler yapmasının faydalı olacağı gibi bir takım bilgiler mevcuttur. Bu tür bilgiler özellikle Karadeniz limanlarından Türkistan'a ve Çin'e kadar olan güzergâhta ticaret yapmak isteyenler için biraz daha detaylandırılmıştır. Karadeniz'de özellikle Kefe, Azak ve Trabzon limanları ön plana çıkmaktadır.

Karadeniz Limanları

14. yüzyılda Karadeniz'de Cenevizlilerin etkinliği dikkati çekmektedir. Bunun belli başlı sebepleri vardır. 1204 yılında Venedikliler Konstantinopolis'i ele geçirmiştir. 1261 yılına gelindiğinde ise Venediklere karşı İznik Rum İmparatoru VIII. Michael Palaiologos, Cenevizlilerle işbirliğine gitmiştir. Hem Venediklilere karşı denge olması hem de Konstantinopolis'i yeniden ele geçirebilmek maksadıyla VIII. Michael Palaiologos 1261 yılında Nymphaion (Nif) Antlaşması'yla Ceneviz Cumhuriyeti'ne Karadeniz'de serbest ticaret ve geçiş hakkı tanımıştır. Bu tarih Ceneviz Cumhuriyeti için bir nevi zafer yılı olmuştur. Cenevizlilerin Karadeniz'deki etkinliği böylece gelişmiştir. Ancak bu Venediklilerin tamamen dışlandığı anlamına gelmez, 1268 yılında Venedikliler de Karadeniz'de ve Bizans İmparatorluğu'nun diğer limanlarında (Konstantinopolis, Selanik, İzmir) serbest ticaret yapma ve ticaret yerleşimleri kurma hakkı kazanmıştır. Bu durum ve diğer etkenler, her ne kadar kimi zaman Venedik-Ceneviz savaşları çıksa da Karadeniz'de ticaretin gelişmesine vesile olacaktır.¹³ Denizcilik ve ticaretin gelişmesi için çeşitli yasalar koyan ve tüzükler yayımlayan Cenevizlileri özellikle Karadeniz'de nasıl ticaret yapılacağı ilgilendirmekteydi. 1290 yılında yayımlanan bir tüzükte: kredi meseleleri, ortaklık kanunu ve sözleşmeleri, borçlar meselesi, denizde kaybolan malların temini, kazaya uğramış gemilerin durumu, safra atmak ve gemicilerle ilgili davaların çözümü konularında hükümler belirlenmişti. Yayımlanan bu yasalardan hemen sonra Karadeniz'e dair meseleler ele alınmıştır. Buna göre; konsolosların yönetime biçimleri, görevli atamaları, açık arttırma ödemelerinin nasıl olacağı ve ölenlerin mallarının durumu gibi konular açıklanmıştır. Bu durum Cenevizlilerin Karadeniz ticaretine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.¹⁴ Cenevizliler ticareti belirli kurallar çerçevesinde destekleyerek bölgenin ürünlerinin alınıp satılmasını sağlamışlardır. Bu ürünler, ipekli

¹³ Uirini-Poplawski 2017, s. 258; Tezcan 2009, s. 157-159; Özcan 2020, s. 92-93.

¹⁴ Canale 1860, s. 345-348.

kumaşlar, baharat ve köleler dışında genel olarak tarımsal kökenli ürünlerden (tahıllar, şarap); orman kökenli ürünlerden (kürklü hayvan derileri, bal, balmumu); denizden veya nehir ağızlarından elde edilen ürünlerden (balık, havyar); ve toprağın kendisinden elde edilen mineral ve metal malzemelerden (çoğunlukla tuz, şap, bakır, kalay ve demir) oluşmaktaydı.¹⁵

Karadeniz limanlarının gelişiminde ayrıca Akdeniz'deki Memlûk ilerleyişinin de etkisi olmuştur. 1289'da Trablusşam ve bunun ardından intikam almak için düzenlenen Haçlı saldırısının Akka'daki Müslüman tacirlere yönelmesi, Memlûklerin hedefine Akka'nın girmesine sebep olmuştur. Sahil şeridindeki son Haçlı kalesi olan Akka 28 Mayıs 1291 tarihinde Melik Eşref Halil döneminde fethedilmiştir. Suriye'den Avrupa'ya bir yolculuk altı ila sekiz hafta sürdüğü için, Papa Akka'nın fethini Temmuz ayı sonunda ancak öğrenebilmiştir. Papa IV. Nicolaus bunun üzerine Ağustos 1291'de Levant'ta kalan Kıbrıs ve Kilikya Ermenistan Devletlerine acil yardım; Mısır'a ticari ve askeri deniz ablukası uygulanması ve Haziran 1293'te genel bir Haçlı seferi düzenlenmesi kararlarını almıştır.¹⁶ Papa'nın aldığı kararlardan en önemlisi ticari ambargoydu, böylece Memlûklerle yapılacak tüm ticaret tamamen yasaklandı.¹⁷ Elbette ki bu yasak Akdeniz'de ticareti tamamen durdurmamıştır. Hırslı tüccarlar bir yolunu bularak ticaretlerine devam etmişlerdir. Ancak ölüm veya aforoz edilme riskini almayanların bir kısmı Karadeniz'e veya diğer limanlara yönelmiş olmalıydılar.¹⁸

Karadeniz'de ticaretin önem kazanmasında en önemli etken ise Moğolların uyguladığı politikalarlardır. Moğolların esasında Bizans ya da dönemin Müslüman devletlerindeki gibi kendi tüccar sınıf yoktu. Bu nedenle kontrol ettikleri topraklara yabancı tüccarları çekmeye çalıştılar. Kendi topraklarına gelen tüccarlara seyahat güvenliği ve gümrük vergileri indirimi ya da yüksek kar elde etme imkânları sunmuşlardır. Moğol İmparatorluğu'nun Cengiz Han'ın torunları zamanında parçalanması da bu ticareti etkilememiş hatta aksine ticarete rekabete yol açmıştır. Bu durumun Karadeniz bölgesi için olumlu sonuçları olmuştur. Altın Orda hâkimiyetinde Azak ve Kefe'ye ulaşan, bozkırdan geçen yollar gelişmeye başlamıştır. İlhanlılar ise özellikle Tebriz üzerinden Trabzon ve Ayas'a giden ticaret yollarını düzenlemişlerdir. Bunun bir neticesi olarak özellikle 1300'den sonraki önemli tüccar seferleri veya misyonerlik yolculukları Karadeniz üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁹

¹⁵ Hryszko 2012, s. 177; Khvalkov 2018, s. 335-359; Karadeniz'deki ticaret ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bk. Özcan 2020, s. 91-105; Özcan 2011, s. 719-743; Tezcan 2009, s.151-194.

¹⁶ Schein 1991, s. 70-77.

¹⁷ Schein 1991, s. 83.

¹⁸ Bautier 1992, s. 277.

¹⁹ Ciociltan 2012, s. 34-36.

Kefe’de Cenevizlilerin etkinliği daha fazlayken, Venedikliler ise daha ziyade Azak’ta varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kefe ve Azak, 14. ve 15. yüzyılın önemli bir bölümünde Latinler için, Hazar ötesine, Uzak Doğu’ya doğru giden ticaretin başşehirleri olmuştur. Azak, antik Tanais kentinin yakınında Ortaçağ sonlarında Türklerin bölgede etkin olduğu bir dönemde kurulmuş liman kentidir. Burası da defterde Kefe gibi ticari aktivitesiyle ön plana çıkmıştır.²⁰ Azak şehrinin ekonomik gelişimi özellikle 13. ve 14. yüzyıl başında olmuştur. Şehirde Venedikli bir konsül ve bir askeri komutan bulunmaktaydı. Akabinde bir noter, bir tercüman bir din adamı da eklenmiştir. Şehirdeki Venedik konseyi Canıbeg Han (1347) ve Berdibeg Han (1358) tarafından verilen imtiyazlarla desteklenmiştir. Ancak Timur’un 1395’te bölgeye seferleri ile bu süreç duraklamış, 15. yüzyılın başlarında Venediklerin mali destek sağlaması ile yeniden kenti güçlendirmişlerdir.²¹

Kefe, 1266 yılı civarında Altın Orda Devleti’nden yerleşim izni alarak şehre gelen Cenevizlilerin hâkimiyetine geçmiştir. Bu tarihten itibaren özellikle Karadeniz ticaretinde ve buradan hareketle Türkistan üzerinden Çin’e ulaşan ticaret yolları üzerinde önemli bir merkez haline gelmiştir.²² 1476 yılına kadar Cenevizlilerin elinde kalan Kefe ortaçağda “*Küçük Konstantinopolis*” olarak adlandırılmaktadır. İbn Battuta Kefe için: “*Bu şehir deniz kıyısına kurulmuştur. Planı dikdörtgen şeklinde ve ahalinin ekseriyeti Hristiyanlardan oluşuyor. Onların büyük bir kısmı aslen Cenevizlidir. (Kefe) Zengin ve büyük çarşılar tıklım tıklımdı. Halk tümüyle Hristiyandı. Gezintimiz esnasında limana da indik; insanı hayrete düşüren bir düzeni vardı! Yük ve savaş gemilerinden, küçük-büyük en az iki yüz tekneyi alacak genişliğe sahipti. Burası, dünyanın en ünlü limanlarındandır*” demektedir.²³ 1420’de başlayıp 1441’de tamamladığı eserinde Girit’te yaşayan Venedikli tüccar Emmanuel Piloti, “Kefe’de köle ticareti” başlığı altında Kefe’den, İskenderiye, Dimyat’a ve oradan da Kahire’ye köleleri Cenevizlilerin taşıdığının altını çizmektedir.²⁴ Benzer bir anlatı Pero Tafur seyahatnamesinde de geçmektedir. Kefe’de Memlûk Sultanının aracıları olduğu ve buradan önemli miktarda memlûkü temin ettiği belirtilmektedir.²⁵ Defterde Kefe ve Azak özelinde köle ticaretinden bahsedilmese de Kahire’ye batılı tüccarların köle getirdiğine değinilmektedir, bunlar büyük olasılıkla Karadeniz’den gelen köleler olmalıdır.

²⁰ Bilge 1991, s. 300-301.

²¹ Uirini-Poplawska 2017, s. 263.

²² Öztürk 2022, s. 182-184.

²³ Battuta 2020, cilt I, s. 469-470.

²⁴ Piloti 1950, s. 64.

²⁵ Tafur 2016, s. 155.

Defterde, Azak'ın, Kefe'ye göre ticari canlılığı biraz daha detaylıdır. Özellikle limanda satılan doğu ürünlerinin fazlalığı dikkat çekicidir. Bununla birlikte metinde bir de yol güzergâhı açıklanmıştır. Buna göre, Azak'tan Astarhan'a, oradan Saray'a ve Saray'dan Saraycık'a ve oradan da Ürgenç'e giden ticaret yolu Otrar'a ulaşmaktaydı. Bu yol Otrar'dan Almalık'a ve oradan da Hanbalık'a devam etmekteydi. Deve, sığır gibi hayvanlarla gidilen kara yolları ve nehirler üzerinden devam eden su yolları ile birlikte Hanbalık'a ulaşmak toplam 284 gün sürmekteydi.²⁶

Karadeniz ticaretinin özellikle İlhanlı devletinin dağılması ile yaşanan gelişmeler sırasında duraksadığı yukarıda belirtilmişti. Burada duraksamanın nedenlerinden olan bir hadiseye değinmekte fayda vardır. Altın Orda hükümdarı Özbek Han'ın 1341'de ve ardından yerine geçen Tinibeg Han'ın da 1342 başında ölmesiyle tahta Canıbeg Han geçmiştir.²⁷ Canıbeg Han yayılmacı bir politika izlemiş toprakları genişletmek ve ticaret üzerinde hâkimiyet kurabilmek için çeşitli seferler düzenlemiştir. Bunlardan Kefe üzerine yapılan sefer dünya tarihinde etkili olacak gelişmelerin yaşanmasına neden olacaktır. 1343 yılında Canıbeg komutasındaki Altın Orda kuvvetleri Kefe'yi kuşatmışlardır. Şubat 1344 yılına kadar süren bu ilk kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1345 yılında ise yeniden bir kuşatma düzenlemiştir. Bu kuşatmadan da bir yıl sonra çıkan veba salgısını nedeniyle sonuç alınamamıştır. Ancak Kefe kuşatmasına şahit olduğu düşünülen Gabriele de' Mussi savaşın burada bitmediğini Canıbeg'in veba nedeniyle ölen askerlerini mancınıklara koyarak şehre fırlattığını belirtmektedir. Gabriele de' Mussi'nin anlatısı şu şekildedir;

“Ölen Tatarlar, hastalığın getirdiği felaketin büyüklüğü karşısında sersemlemiş bir halde, kuşatmaya olan ilgilerini kaybederek kaçış umutlarının kalmadığını anladılar. Bununla birlikte cesetlerin mancınıklara yerleştirilerek şehrin içine atılmasını emrettiler, böylece dayanılmaz kokunun yayılmasıyla içerideki herkesi öleceğini umdular. Şehre atılan ölümler, cesetlerden oluşan dağları andırıyordu ve Hristiyanlar cesetlerin mümkün olduğunca çoğunu denize atsalar da onlardan saklanamıyor, kaçamıyor veya kurtulamıyordu. Çok geçmeden, çürüyen cesetler havayı kirletti ve su kaynaklarını zehirledi ve pis koku o kadar dayanılmaz hale geldi ki binlerce kişiden sadece bir kaç Tatar ordusunun kalanlarından kaçabilecek durumdaydı. Dahası, enfekte bir kişi bir yerde bulanmasıyla bile zehri başkalarına taşıyabilir, insanları ve yerleri hastalıkla enfekte edebilirdi. Kimse bir savunma yolu bilmiyordu veya

²⁶ Bautier 1992, s. 286-287; Benzer bir yol güzergâhı Pegolotti'de de “Cose bisognevoli a mercatanti che vogliono fare il sopradetto viaggio del Gattaio” başlığı altında vardır bk. Pegolotti 1936, s. 21.

²⁷ Saray 1989, s. 538-540.

*keşfedemiyordu. Bu nedenle, Doğu'da veya güney ve kuzey bölgelerinde bulunan hemen hemen herkes, sanki vücutlarında bir tümör oluşturan ölümcül bir okla vurulmuş gibi, bu veba hastalığına yakalandıktan sonra ani ölüme kurban gitti. ... Bu olduğunda, Keefe'den tekneyle kaçanlar arasında zehirli hastalıkla enfekte olmuş birkaç denizci vardı. Bazı tekneler Cenova'ya, diğerleri Venedik'e ve diğer Hristiyan bölgelerine gidiyordu. Denizciler bu yerlere vardıklarında ve orada insanların arasına karıştıklarında, sanki yanlarında kötü ruhlar getirmiş gibiydiler: her şehir, her yerleşim yeri, her yer bulaşıcı salgın hastalıkla zehirlendi ve sakinleri, hem erkekler hem de kadınlar aniden öldüler. Ve bir kişi hastalığa yakalandığında, hatta düşüp ölüirken bile tüm ailesini zehirledi, böylece cesedini gömmeye hazırlananlar da aynı şekilde ölüm tarafından ele geçirildi. Böylece ölüm pencerelerden içeri girdi ve şehirler ve kasabalar boşalırken sakinleri ölen komşuları için yas tuttular”.*²⁸

Gabriel de Mussi'nin bu anlatısı bir biyolojik savaşın yaşandığını ve bu savaştan kurtulmayı başaran Ceneviz ve Venedikli tüccarların hastalığı Avrupa'ya doğru yaydığını göstermektedir. Bu olay kimi kaynaklarca tarihteki ilk biyolojik savaş olarak da ele alınmaktadır.²⁹ 1348 Büyük Veba Salgını olarak bilinen bu salgın, yaşanan gelişmelerin üzerine daha da olumsuz etki yapmış ve ticaretin bir süre kesintiye uğramasına vesile olmuştur.

Defterde, Trabzon ise özellikle Tebriz'le olan bağlantısı bakımından ele alınmıştır. Sadece Trabzon değil Kilikya Ermeni Devleti'nin Ayas limanı da Tebriz ile bağlantılı olarak gösterilmektedir. Defterde Trabzon, kara yolları ile Tebriz'e bağlı olarak hatta neredeyse Tebriz'in uzaktaki bir limanı olarak tasvir edilmiştir. Bu kayıtlar Karadeniz ticaretinin 14. yüzyıl başında ne denli canlı olduğunu ve Uzak Doğu ile bağlantısını göstermesi açısından önemlidir. Tebriz'den çıkan ürünlerin ulaştığı bir diğer uzak liman Akdeniz'deydi. Kilikya Ermeni Devleti'nin limanı olan Ayas Tebriz'den gelen ürünlerle dolu idi. Şehir, hem Memlûkler hem de İlhanlılar arasında bir çekişme alanı olsa da ticaretin hızla devam ettiği görülmektedir. Ayas'tan Tebriz'e giden yol üzerinde özellikle Sivas önemli bir duraktı. Sivas yolu ile Erzurum ve Erzincan'dan gelen ürünlerin de Ayas'ta satıldığı defterde not edilmiştir. Dönemin diğer kaynaklarında bu tarihlerde Cenevizlilerin Sivas'ta toplandıkları ve bir ticaret merkezi oluşturdıkları görülmektedir. Cenevizli noter Federico di Piazzalunga 1274'te tuttuğu kayıtlarda bir grup Cenevizli tüccardan bahsetmektedir: bu kayda göre Sivas'ta toplanan Cenevizli tüccarlar buralardan ticaret için farklı bölgelere gitmişlerdir. Kimisi Konstantinopolis'e doğru giderken, diğerleri de Kırım'a istikametinde yolculuğuna devam etmiştir. 1276'da ise kargosu zarara uğramış

²⁸ Horrox 1994, s. 17-19.

²⁹ Wheelis 2002, s. 971-973; Martin 2011, s. 21-22; Karaimamoğlu 2022, s. 42.

bir Sivas yükünden söz edilmektedir. Bu tüccarlar Sivas'ta Kemaleddin Kervansarayı'nda toplanıyorlardı.³⁰

Ege ve Akdeniz Limanları

1204 yılında IV. Haçlı Seferi ve sonrasında yaşanan gelişmeler Anadolu'nun batısında yoğun bir Türk nüfusunun yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. VIII. Michael Palaiologos'un 1261 Konstantinopolis'i yeniden ele geçirdikten uyguladığı politikaların bunda etkisi olduğu gibi Moğol baskısından kaçan Türklerin Selçuklu uç bölgelerine ilerlemelerinin de etkisi vardır. VIII. Michael'in özellikle toprak kullanımı ve vergi sisteminde değişikliğe gitmesi, ağır vergilerle bölge halkını yoksullaştırması ve Anadolu'nun savunmasının ücretli askerlere bırakması sonucunda savunmasız kalan topraklara Türkler yerleşmişlerdir. 14. yüzyıl başında Paflagonya bölgesinden Pamfilya'ya kadar olan yerlerin idaresi kısa sürede Türk hâkimiyetine geçmiştir. Ege kıyılarında Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe Beylikleri ve güneyinde Teke Beyliği ortaya çıkmış, Hamid Beyliği ise Teke Beyliği'nin kuzeyinde ve Germiyan Beyliği ise Karesi Beyliği'nin doğusunda kurulmuştur. Kuzeyde Candaroğulları Beyliği, Orta Anadolu'da ise Konya merkezli Karamanoğulları Beyliği zuhur etmiştir. Osmanlı Beyliği ise Bizans'ın Anadolu sınırında etkin olmaya başlamıştır.³¹ Anadolu kıyılarının sınırında olan adalarda ise Latinler ve Bizanslılar etkin olmuşlardır. Sakız Adası, Midilli, Foça ve Pera Cenevizlilerin; Girit, Eğriboz, Mikene, Kerpe ve Santoron gibi birçok ada da Venediklilerin yönetimindeydi.³² Özellikle Batı Anadolu'da Türk beylerinin durmaksızın ilerleyişi Latinlerin bölgedeki çıkarlarını tehdit etmiştir. Ege'de etkin olan Venedikler, bu durumdan rahatsız olduklarından Girit'teki Kandiye Dükü aracılığı ile Türkler ile çeşitli anlaşmalar yapmak istemişlerdir. 1331 yılından 1407 yılına kadar Aydın ve Menteşe Beylikleri ile toplam on bir antlaşma yapmışlardır.³³

Defterde bu beyliklerden bazılarına ait olan şehirler ile ilgili bilgiler de verilmektedir. Bunlardan en önemlisi Menteşe Beyliği hâkimiyetinde olan Efes (Ayasuluğ)'dir. Defterde Efes'e satılmak için getirilen ürünlerden bahsettikten sonra şehirden satın alınacak ürünleri listesi verilmiştir. Burada en önemli ürünün şap olduğu anlaşılmaktadır. *Allume del Chostaio* olarak bilinen Efes şapının büyük miktarlarda bulunduğuun üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler dönemin diğer kaynakları ile de uyusmaktadır.³⁴ Ayrıca şehirde kadın ve erkek kölelerin

³⁰ Bratianu 1929, s. 166; Eğilmez ve diğerleri 2021, s. 530.

³¹ Ayönü 2009, s. 14-15; Fleet 2009, s. 5-6.

³² Fleet 2009, s. 6.

³³ Çavuşdere 2007, s. 4.

³⁴ Çavuşdere 2007, s. 22.

satıldığıının da bilgisi verilmiştir. Nitekim İbn Battuta'da burada bir köle satın almıştır.³⁵ Bunun dışında Teke Beyliğinin elinde olan Antalya, Alanya Beyliği'ne bağlı olan Alanya, Cenevizlilerin elinde olan Foça ve Bizans'ın başşehri Konstantinopolis ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir.

Akdeniz'de Memlûklere ait olan kısımlarla ilgili de oldukça detaylı bilgiler verilmiştir. Haçlı Seferleri, Memlûk ilerleyişi, İlanlılar ile Memlûklerin politikaları ticaret üzerinde olumsuz etkiler yapsa da genel olarak uzun süreli bir zarar verdiği söylenemez. Nitekim aşağıda açıklandığı üzere defterdeki bölge kentlerindeki canlılık dikkat çekmektedir. Limanlar çeşitli yerlerden gelen ürünlerle doludur. Akdeniz ve Ege limanlarında özellikle doğunun ipeği, baharatları, derileri, değerli taşları, şap ürünleri ve çeşitli yemişleri ticaretin önde gelen ürünleriydi. Trablusşam, Lazkiye, Şam'ın limanı Beyrut ve Kahire'nin limanı İskenderiye bu ticarete öne çıkmaktaydı. Tüccar defterinde de bu canlılık detaylı olarak aktarılmıştır. Burada bir parantezde Akka'nın Memlûkler tarafından fethinden sonra daha da önemli hale gelen Kıbrıs'a açmak gerekmektedir. Defterde Kıbrıs veya limanları ele alınmamıştır, ancak Kıbrıs'ta üretilen ve çeşitli limanlarda alıcısı olduğunu gördüğümüz pahalı ürünler bulunmaktadır. Bu ürünler Kıbrıs camlet (mohair) ve meزالani (mezanelli) kumaşlarıdır. Camlet'in Kıbrıs'ta nasıl yapıldığı tartışma konusudur, deve kılından ya da Ankara tiftik keçisinden üretildiği belirtilmektedir. Ancak Pegolotti'de pamuk yünü olarak kaydedilmiştir.³⁶ Kıbrıs'ta üretilen bu kumaş türlerinin İskenderiye, Dimyat, Kahire, Beyrut, Şam, Trablusşam, Lazkiye, Porto Bonello, Alanya, Antalya, Foça, Efes, Konstantinopolis, Kefe, Azak, Saray ve son olarak Türkistan'daki Ürgenç'e satılmak için götürüldüğü defterde kaydedilmiştir. Ayrıca renk olarak da hangilerinin nerelerde beğenildiği üzerinde de durulmuştur. Bu da bu tür kumaşın ne kadar değerli olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

³⁵ Fleet 2009, s. 38.

³⁶ Jacoby 2012, s. 16-18.

Anonim Tüccar Defterinin Tercümesi

(Folyo 5) Konstantinapol ya da Pera'ya ticaret için batıdan getirilenler³⁷:

Çubuk ya da külçe gümüş³⁸, Karadeniz (Mare Maggiore)'de, seyahat etmek için keten yelken bezi³⁹, ve her türden ve çok miktarda kalın ve ince kanaviçe bezi⁴⁰, ve her türden ve çok miktarda Kıbrıs camlet ve Kıbrıs meزالani⁴¹ kumaşı, ve çok miktarda safran, ve çok miktarda zeytinyağı, ve çok miktarda Napoli'den Rum Şarabı, ve Napoli Krallığı kırmızısı (şarap), cıva, zincifre, kurşun⁴², temizlenmiş mercan⁴³, her türden kurdele (ipek şerit kumaş)⁴⁴, Puglia ve Sicilya'dan peynir⁴⁵ ve çok miktarda parça sabun⁴⁶.

(Folyo 5) Konstantinopolis ve Pera'dan batı taraflarına doğru ticaret:

Her türden ham ipek⁴⁷, her bölgeden çok miktarda yün kumaş ve kadife⁴⁸, ve şeker ve safran⁴⁹ hariç olmak üzere çok miktarda bütün baharatlar⁵⁰, çok miktarda öküz veya at derisi, ve çok miktarda tuzlanmış mersin balığı⁵¹.

(Folyo 5) Türkiye'nin Efes (Altoluogo) bölgelerinde satılır: Efes'e ticaret için batıdan getirilenler:

Venedik veya Ancona ya da Puglia tarzı parça sert sabun⁵², çubuk halde gümüş⁵³, ve her renkten camlet ve meزالani kumaşı, ve her renk ve türden kaba yünlü kumaş⁵⁴ (ne

³⁷ Metnin çevirisi yapılırken ticari ürünlerin ilk geçtiği yerde dipnotta metinde yazıldığı şekli verilmiştir. Ayrıca virgül ve noktalı virgüller asıl metinde ticari ürünleri ayırmak için kullanıldığı için burada da kullanılmıştır. Folyo numaraları verildiği için karışıklık olmaması için Bautier'in metnindeki sayfa numaralarına atıf yapılmamıştır. Bununla birlikte çeviride şehirlerin tanıtımı yapılan başlıklar standart sağlanması için çoğu yerde "ticaret için batıdan getirilenler" ve ".... (şehirinden) batı taraflarına doğru ticaret" veya ".....(şehirinde) ticaret" şeklinde standartlaştırılmıştır. Metnin tamamı için bk. Bautier 1992, s. 313-320.

³⁸ Argento in vergha o in piastra.

³⁹ Tele line per navichare del Mare Maggiore.

⁴⁰ Chanavacci.

⁴¹ Canbelotti, camlet'in Kıbrıs'ta neden üretildiği tartışmalıdır, deve kılı ya da Ankara tiftik keçisinden üretildiği tartışılmaktadır. Ancak Pegolotti pamuk yünü olarak kaydetmiştir. Bk. Pegolotti 1936, s. 416.; Mezanelli, meزالani kumaşı Pegolotti'de : Keten-yünlü kumaş olarak verilmiştir. Yün ve keten karışımından dokunan kaba bir kumaş. bk. Pegolotti 1936, s. 425.

⁴² Zaferano, olio, vin grecho, vermigli, argento vivo, vermiglone/vermilyon, pionbo.

⁴³ Choralli puliti.

⁴⁴ Nastro.

⁴⁵ Formaggo.

⁴⁶ Sapone.

⁴⁷ Seta cruda.

⁴⁸ Drappi e velluti.

⁴⁹ Zucchero e zaferano.

⁵⁰ Spezierie.

⁵¹ Chuoia di bue o di chavallo, e schienali.

⁵² Sapone duro.

⁵³ Argento in vergha.

⁵⁴ Panni lani.

çok kaba ne de çok ince olmalı ve yarı tüylü bölünmemiş olmalı), ve bazı zarif kumaşlar⁵⁵ (ve bir kez çok iyi makaslanmış olmalı), ve işlenmiş parça bakır, çubuk kalay⁵⁶.

Efes Bölgesi'den batı taraflarına doğru ticaret:

Costaito Şapı büyük ve küçük parçalar karıştırılarak işleme tutulmuş Efes şapı ki bunun adı işlenmiş şap ya da Efes şapıdır⁵⁷, ve chisco şapı ince şap olarak anılır, çok miktarda elde edilir; ve balmumu, ve pirinç, ve meşe mazısı⁵⁸, ve tüylü halılar⁵⁹, ve bolca tuzlanmış ham keçi derisi⁶⁰, ve erkek ve kadın köleler⁶¹.

(Folyo 7) Suriye'den Akka (Achri): Akka'da ve Akka civarına ticaret için batıdan getirilenler:

Venedik tarzı parça bakır⁶², ve çubuk halinde kalay ve Napoli fıncığı⁶³, ve Girit peyniri ve Venedik tarzı gümüş⁶⁴, ve büyük Venedik gümüşü⁶⁵.

Akka Bölgesi'den batı taraflarına doğru ticaret:

Az miktarda ama çeşitli baharatlar, kaliteli maputo pamuğu⁶⁶, ve çok miktarda pamuk küspesi/tahıllı⁶⁷.

(Folyo 10) İskenderiye: İskenderiye'ye ticaret için batıdan getirilenler:

Babil'deki Kahire'ye getirilen tüm her şey; Puglia, Gaeta (Ghaeta), Marche, İspanya ve Katalonya fiçılarının içinde çok miktarda zeytinyağı, Puglia ve Girit'ten fındık, badem ve peynir⁶⁸, ve parça halinde sert sabun.

İskenderiye'den batı taraflarına doğru ticaret: çok miktarda her türden baharat, çok miktarda parça halinde şeker ve çok miktarda İskenderiye bahçelerinde yetişen Cassia fistülü/altın yağmur sinamekisi⁶⁹, ve İskenderiye hurması⁷⁰, ve çok miktarda aspir⁷¹, ve çok güzel Hint zencefili⁷², ve her türden şekerlenmiş meyve⁷³, ve her türden kaliteli çizgili

⁵⁵ Alchuno panno fine.

⁵⁶ Rame afinato in pani, e stangno in vergha.

⁵⁷ Allume del chostaio.

⁵⁸ Cere, e rixo, e ghallo.

⁵⁹ Tapeti pilosi.

⁶⁰ Bechine crude e insalate assai. bk. Pegolottii 1936, s. 414.

⁶¹ Schiavi e schiave.

⁶² Rame in pani delle bolle di Venega.

⁶³ Nocelle di Napoli, Pegolotti 1936, s. 423.

⁶⁴ Argento delle bolle di Venegia.

⁶⁵ Grossi d'argento di Venegia.

⁶⁶ Chotone maputo.

⁶⁷ Chotone in grana.

⁶⁸ Nocelle e mandorle e formaggio.

⁶⁹ Cassia fistula.

⁷⁰ Datteri.

⁷¹ Safflore.

⁷² Zenzaverate d'India.

⁷³ Confetti.

Bir İtalyan Tüccar Defterine Göre 14. Yüzyılın Başında Akdeniz, Karadeniz ve Moğol Hâkimiyetindeki Türkistan'da Ticaret

ipek⁷⁴; ve çok miktarda keten⁷⁵, ve doğu incileri⁷⁶, ve nakışlı/işlenmiş zümrütler, ve işlenmemiş zümrüt, ve nakışlı/işlenmiş lal taşı ve çokça işlenmemiş lal taşı⁷⁷.

(Folyo 42) Kara Deniz'deki Azak (Tana): Azak'a ticaret için batıdan getirilenler:

Her türden keten bezi (dokuma kumaş), ve her türden kanaviçe bezi, ve her renkten özellikle zümrüt yeşili, turkuaz mavisi, sarı ve gök mavisi⁷⁸ Kıbrıs camlet kumaşı, ve her türden Suriye pamuğu, her türden Maputo pamuğu ve pamuk iplik⁷⁹; safran, ve parça şeker; Linghuadocho (Languedoc) ve Turicci (muhtemelen Wervicq) ve Tolosa ve Perpignan (Perpingnani) bölgelerine ait her türden kaba yünlü kumaş; ve Celona (Chalons) bölgesine ait her renkten kumaş, ve Venedik'ten çubuk gümüşler; ve işlenmiş parça bakır⁸⁰, ve çubuk halinde kalay, ve her türden demir⁸¹, ve işlenmiş ve işlenmemiş (temizlenmiş ve temizlenmemiş) mercan⁸²; ve tespih tanesi şeklinde oyulmuş amber⁸³; ve yemeklik zeytinyağı; ve Napoli Krallığından Napoli Rum şarabı, ve Napoli kırmızı şarabı, ve fındık, ceviz ve badem, ve kestane⁸⁴, ve civa, ve zincifre, ve yaban hayvanı kürkleri gibi diğer şeyler.

Azak yani Kara Deniz'den batı taraflarına doğru ticaret:

Her türden ham ipek, ve her türden ipek ve altın işlemeli kumaş⁸⁵, ve şeker ve safran hariç olmak üzere her türden ama az miktarda baharat. Ve *trasene* balmumu ve çok miktarda mersin balığı; çok miktarda tuzlanmış ham öküz ve at derileri⁸⁶; ve donyağı⁸⁷ ve her türden Doğu incileri.

(Folyo 46) Şimdi Kefe'yi söyleyelim; Kefe'ye ticaret için batıdan getirilenler:

Her renkten keten bezi (dokuma kumaş), ve her türden kanaviçe bezi, her renkten ve özellikle zümrüt yeşili, turkuaz mavisi, sarı ve gök mavisi Kıbrıs camlet kumaşı, ve her türden Suriye pamuğu, her türden Maputo pamuğu ve iplikler; safran ve parça şeker; Linghuadocho ve Turicci ve Tolosa ve Perpignan bölgesine ait her türden kaba yünlü kumaş; ve Celona bölgesine ait her renkten yün kumaş⁸⁸; ve Venedik'ten çubuk halinde

⁷⁴ Bordi/bordalisander.

⁷⁵ Llino.

⁷⁶ Perle d'Oriente.

⁷⁷ Rome d'ismeraldi, esmeraldi chonci e rome di granati e granati chonci assai. Bu kısım tam olarak anlaşılmıyor, muhtemelen zümrüt ve lal taşına atıf yapılmakta ancak metinde yazım hataları söz konusudur. "rome" kelimesinin ne anlama geldiği anlaşılamamaktadır, bu nedenle yerine "ricamo" tercih edilmiştir.

⁷⁸ Smeraldini e turchini e galli e-ccilestri.

⁷⁹ Chotone filato.

⁸⁰ Rame.

⁸¹ Ferro.

⁸² Choralli puliti e non puliti.

⁸³ Anbra chonca a modo di paternostri.

⁸⁴ Nocelle, noci, mandorle, chastangne.

⁸⁵ Drapi di seta.

⁸⁶ Chuoia di bue e di chavallo.

⁸⁷ E sevo in pani.

⁸⁸ Panni lani.

gümüşler; ve işlenmiş bakır tabletler, ve çubuk kalay, ve her türden demir, ve işlenmiş ve işlenmemiş (temizlenmiş ve temizlenmemiş) mercanlar; ve tespih tanesi şeklinde oyulmuş amber; ve yemeklik zeytinyağı; Napoli krallığından Rum şarabı, ve Napoli kırmızı şarabı, ve fındık, ceviz ve badem, ve kestane, ve cıva ve zencifre ve yaban hayvanı kürkleri gibi diğer şeyler.

Kefe’den batı taraflarına doğru ticaret:

Her türden astar/deri⁸⁹, balmumu, ve çok miktarda ham ve tuzlanmış öküz ve at derisi, ve her türden çokça tahıl⁹⁰.

(Folyo 46) Çin (Chattaio); Şimdi Çin’den söz edelim; Batı’ya doğru götürüp satılan ve takas edilen mallar ile oradan elde edilenler aşağıda anlatıldığı gibidir. Çin’e ticaret için batıdan getirilenler:

Her türden ince keten bezi (dokuma kumaş), her türden camlet, çubuk kalay, temizlenmiş ve temizlenmemiş mercan, tespih tanesi şeklinde oyulmuş amber, ve Venedik ölçüsünde çubuk gümüş ki her libra için 11½ ons? (unc.) ağırlığındadır.

Çin’den Batı tarafına götürülenler:

Ham Chattaio ipeği, zencefil, tarçın⁹¹, ravent⁹², ve “kakule (tarçın çiçeği)”⁹³.

Kim ki yukarıda sözü edilen Çin “Chattiao” yolculuğunu yapmaya niyet eder ve Cenova ya da Venedik’ten yola çıkarsa, kendisine uygun olduğunu düşündüğü bir ticaret merkezinde, bu ister ince ister kalın türden olsun, keten bezi (dokuma kumaş) satın alarak dilediği miktarda tedarik edebilir ve ardından Azak’a gider. Orada geçiş vergisini⁹⁴ ödedikten sonra bu ticari malları karaya indirerek arabalarına⁹⁵ yükleyebilir. Bu arabaları ister sığırlar⁹⁶, ister atlar⁹⁷ ya da develer⁹⁸ çeksin - hangisi daha uygun görünürse - yoluna öyle devam edebilir.

Azak’dan, Astarhan (Chuttarchatai/Istarchati)’a gitmek ilk aşamadır; sığırlarla gidilirse 25, deve kervanıyla gidilirse 12 gün sürer. Bu yolda çokça Moğol (Mocholi) yani Tatar silahlı insanlar bulunduğu aktarılır.

Astarhan (Istarchati/Igrachati) ile Saray (Sara-Altınorda başkenti) arasındaki mesafe bir gündür. Aynı rota boyunca da yine çok Moğol vardır ve bu bir günlük yol, bir akarsu⁹⁹ üzerinden kat edilir.

Saray’dan Saraycık (Saracingho)’a gitmek 8 günlük bir yolculuktur ve yine su yolu takip edilebilir; istenirse kara yoluyla da gidilir. Ancak tüccar için masraflar su yoluyla daha düşük olur.

⁸⁹ Vai: sincaba benzer hayvan derisi.

⁹⁰ Biado.

⁹¹ Cannelle.

⁹² Rhubarberi.

⁹³ Fiore di channelle.

⁹⁴ Diritto chamino.

⁹⁵ Charri.

⁹⁶ Buoi.

⁹⁷ Chhavalli.

⁹⁸ Chhamelli.

⁹⁹ Fiumana d’aqua.

Bir İtalyan Tüccar Defterine Göre 14. Yüzyılın Başında Akdeniz, Karadeniz ve Moğol Hâkimiyetindeki Türkistan'da Ticaret

Saraycık'dan, Ürgenç (Orchaneghi)'e ulaşmak deve kervanıyla 20 gün, sığırlarla ise 40 gün sürer. Kim ticari mallarla seyahat ediyorsa mutlaka Ürgenç'e gitmelidir; zira orası ticari faaliyetlerin çok canlı olduğu bir bölgedir. Burada sahip olduğunuz kumaşları¹⁰⁰ satabilir ve elde ettiğiniz gelire isterseniz yine gümüş alabilir ya da bazı keten ya da dokuma kumaş balyaları¹⁰¹ satın alıp yolunuza devam edebilirsiniz. Ardından, yanınıza aldığınız bu gümüşle yola çıkar ve geriye kalanla istediğiniz başka malları elde edersiniz.

Ürgenç'den, Otrar (Oltarre)'a deve kervanıyla 35 ila 40 günlük bir yolculuk vardır. Eğer tüccarın elinde satacak mal yoksa Saraycık'dan hiç Ürgenç'e sapmadan doğrudan Otrar'a da gidebilir; bu yol 50 gün sürer. Yanınızda sadece gümüş varsa bu yol daha avantajlı olabilir; fakat kumaşınız varsa, önce Ürgenç'e uğrayıp orada satmak, yüksek kâr elde etme açısından, daha iyidir.

Otrar'dan, Almalık (Armalicchio)'a ulaşmak 45 gün sürer ve burada yolculuk eşeğin sırtında¹⁰² yapılır. Bu bölgede de çokça Moğol yani silahlı koruyucular bulunur.

Almalık'dan, Kansu (Chamesu)'ya gitmek 70 gün sürer ve yine eşeklerle gidilir. Kansu'dan sonra ise “....¹⁰³” (Çin Büyük Kanalı) diye anılan bir akarsuya varılır; 45 günlük bir at yolculuğuyla ulaşılır. Aynı şekilde akarsu üzerinden de Hangzhou (Chamesia)'ya gidebilirsiniz; orada elinizdeki gümüş yığınlarını satma imkânı vardır. Zira orası ticaret için uygun bir bölgedir. Bu gümüş yığınlarına karşılık, efendinin mührünü taşıyan sarı (parlak ya da altın da olabilir) kâğıt paradan alabilirsiniz; her bir gümüş külçesi (sommel?) karşılığında aynı değeri görür. Bu para balisci adıyla anılır ve Çin topraklarında geçerli bir ödeme aracıdır.

Hangzhou'dan, Hanbalık (Chanbellocchio)'a (halk arasında “Çin ülkesinin baş şehri” olarak bilinir) varmak ise 30 günlük bir yolculuktur.

Böylece söz konusu yol, Azak'dan itibaren toplam 284 günlük kara ve su yolunu içerir; yukarıda gördüğümüz gibi.

(Folyo 50) Şimdi Ürgenç'ten söz edelim. Ürgenç'e Orada hangi mallar sunulur ve hangi mallar çıkarılır, aşağıda belirtildiği gibidir; Ürgenç'e ticaret için batıdan getirilenler:

Her türden keten bezi (dokuma kumaş), her türden “choiame” (tabaklanmış deri olmalı), Kıbrıs *camleti*, safran, çubuk hâlinde kalay, mercan ve temizlenmiş ve temizlenmemiş amber, ayrıca Venedik ölçüsünde çubuk gümüş.

Ürgenç'ten batı taraflarına doğru ticaret:

Her türden ham ipek, her türden kumaş ve şeker ve safran hariç her tür baharat, ve altın¹⁰⁴ ve her türlü değerli taş¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Tele.

¹⁰¹ Balle delle pile.

¹⁰² Some d'asino.

¹⁰³ Metinde boş bırakılmış olsa da “Büyük Çin Kanalı” olmalı. Bk. Coşkun ve Oğuz 2023, s. 449.

¹⁰⁴ Oro.

¹⁰⁵ Pietre preziose.

(Folyo 50) Şimdi Saray'dan (Sarra) söz edelim. Oraya hangi mallar götürülür ve oradan hangi mallar çıkarılır; Saray'a, ticaret için batıdan getirilenler:

Her türden keten bezi (dokuma kumaş), her türden Suriye pamuğu, her tür beyaz keçi kılından kumaşlar?¹⁰⁶, her tür *camlet*, safran, çubuk hâlinde kalay, külçe bakır, temizlenmiş ve temizlenmemiş mercan, amber, beyaz kurşun¹⁰⁷, cıva, zincifre ve Venedik ölçüsünde çubuk gümüş.

Saray'dan batı taraflarına doğru ticaret:

Her türden ham ipek, ipekli kumaşlar, her türden altın işlemeli kumaşlar¹⁰⁸, ham astar/deri, çok miktarda mersin balığı ve bol miktarda balık yumurtası yani havyar¹⁰⁹ ve ham ve bolca tuzlanmış bol miktarda öküz veya at derisi.

(Folyo 50) Şimdi Mare Magore üzerindeki Porto Pizano limanından söz edelim; orada hangi mallar çıkar ve oraya hangi mallar getirilir; Porto Pizano, Ghabbarddi, Brixanzi ve Karadeniz sahilindeki diğer limanlardan Vospero (Kerç?), Ailifetti (Alusta?), Bazingho, Taro (Tar?), Pesce ve içerideki 10-12 mil mesafedeki yerleşimlerden alınanlar. Ticaret:

Büyük miktarda tahıl/hububat sevkiyatı yapılır. Böylece ihtiyacınıza göre dilediğiniz yere gemiyle mal götürebilirsiniz ve Azak'taki diğer şeyler ihraç edilir.

(Folyo 50) Şimdi Kara Deniz'in Trabzon'unda gönderilen ve getirilen mallardan bahsedelim.

Tebriz'e getirilen her şey Trabzon'a satılmak üzere getiriliyor, çünkü gemiler ve yükler Trabzon'a geliyor, sonra karayoluyla Tebriz'e gidiyor. Trabzon'dan da Tebriz'den ihraç edilenler ihraç ediliyor, çünkü Tebrizliler mallarıyla ya Trabzon'a ya da Ermenistan'ın Ayas (Laias) kentine geliyorlar.¹¹⁰

(Folyo 50) Şimdi de Foça'dan bahsedelim, bunlar, aşağıda belirtildiği gibi giden ve gelen mallardır, yani:

Foça'da ticaret için batıdan getirilenler:

Venedik, Ancona, Puglia, Rodos ve Kıbrıs parça sabunları; her renkten Kıbrıs *camlet* ve *mezalani* kumaşı, ve her türden kaba yünlü kumaş ve işlenmiş bakır plakalar ve çubuk halinde kalay ve *maputo* pamuğu ve fazla olmamak kaydıyla *buharin*¹¹¹, kumaşı, ve çok fazla olmadan getirilecek diğer şeyler.

Foça Ticareti;

¹⁰⁶ Stamigna bianche.

¹⁰⁷ Biaccha.

¹⁰⁸ Drapi a oro.

¹⁰⁹ Uova di pesce cioè bottarghe.

¹¹⁰ Bautier'in yayımladığı metinde Tebriz'de satılan ticari ürünler verilmediğinden buraya Pegolotti'nin Tebriz'de satılan ürünlerle ilgili verdiği liste eklenmiştir. Perslerin Tebriz'i (Torisi): Büyük (öğütülmemiş?) çokça baharat, ince (öğütülmüş?) baharat, ipekliler, kumaş (keten bezi), çivit, mercan, tesbih tanesi şeklinde oyulmuş amber, cıva, zincifre, kalay, camlet kumaşı, yünlü kumaş, inci, küçük yabani hayvan derisi/astar (vai), sırt derisi (dossi di vaio:küçük yabani hayvan), kakım (ermellini) kürkü, leopar ve sansar kürkü, kunduz (Faine) postu ve altın ve gümüş. Bk. Pegolotti 1936, s. 26-27.

¹¹¹ Bucherami / bucherami. Pamuklu bir bez bk. Çavuşdere 2007, 126.

Şap, halılar, Romanya ve Türkiye kadifeleri.

(Folyo 51) Şimdi de aşağıda belirtildiği şekilde malların getirildiği Türkiye Antalya (Setalia)'sından bahsedelim. Antalya'da ticaret için batıdan getirilenler:

Altoluogo'ya getirilen her şey az ya da çok.

Antalya Ticareti:

Büyük ve küçük parçalar karıştırılarak işleme tutulmuş Costaito (Efes) Şapı, her türden bolca ince şap, bolca buğday ve arpa¹¹², ham ve çok miktarda tuzlanmış keçi derisi; balmumu ve pirinç ve *chiterri* dedikleri kitre zamkı¹¹³, Türk halı ve kadifeleri, ve çokça kadın ve erkek köleler¹¹⁴, Türkiye'den bolca meşe mazısı.

(Folyo 51) Şimdi de aşağıda belirtildiği şekilde, malların getirildiği Türkiye Alanya (Chandelloro)'sından bahsedelim, limanı (karadaki kısmı) ürünler için sınırlıdır:

Antalya'da satılan ürünler Alanya'da satılmak üzere getirilir, ancak daha az miktarda ürün getirilmelidir.

Alanya'nın Ticareti:

Büyük miktarda kereste¹¹⁵ ve bunlar buradan Mısır topraklarına yani Dimyat'a ve İskenderiye'ye götürülürler, ve bolca tuzlanmış ham keçi derisi.

(Folyo 51) Şimdi de aşağıda belirtildiği şekilde malların getirildiği Kilikya Ermenistan'ındaki Ayas (Aiazio)'dan bahsedelim: Ayas'a ticaret için batıdan getirilenler:

Gümüş, ve her türden keten bezi (dokuma kumaş), her türden kanaviçeler, ölçülü (uygun) yünlü kumaşlar ve her türden Kıbrıs *camleti* ve *mezalani* kumaşı, her renkten yünlü bezler; her türden safran; ve pürüzsüz sert olmayan tablet şeklinde işlenmiş bakır; ve çubuk halinde kalay; ve çubuk halinde her türden demir; temizlenmiş ve temizlenmemiş mercanlar; ve büyük ve küçük tipte amber; ve çok olmamak kaydıyla yemeklik zeytinyağı; ve Venedik, Ancona ya da Puglia'dan sert parça sabun.

Ayas Ticareti:

Tebriz ve Bagdat'tan gelen şeker ve safran hariç olmak üzere her türden baharat, Tebriz'den getirilen her türden ham ipek; ve Ermeni ülkesinde yapılan Körfez (Gholfo) ipeği ki bu çok ince bir ipektir ve hemen hemen en iyisidir ve her yerde mevcuttur; boyalı bükümlü ipek; Türkiye'deki Sivas'tan gelen kermes¹¹⁶; ve Türkiye'deki Erzurum'dan gelen Erzincan *buhremi*, ve büyük miktarda Ermeni ülkesinde üretilen *maputo* pamuğu; Kıbrıs'a götürülen pamuk küspesi (tahılı/tohumu) ve bunları ökülzere yem olarak verirler; ve Tebriz'de gelen her türden kumaş; ve Ermenistan'da yetişen üzüm ve kuru üzümler¹¹⁷;

¹¹² E grano, e orzo assai.

¹¹³ E draghanti che-la si chiamo chiterri.

¹¹⁴ E tapeti, e velluti, e Turchi e schiavi e schiave asai.

¹¹⁵ Lengname.

¹¹⁶ Chermixi che vi viene dal Savastro di Turchia.

¹¹⁷ Racino e uve secche.

ve Sivas'tan gelen kırmızı ipekten yapılan ince kumaş¹¹⁸, ve Bağdat ve Tebriz'den gelen her türden inci; ve büyük miktarda Ermeni ülkesinde üretilen kurşun.

(Folyo 51) Kara Dağ sahilindeki Ermeni körfezindeki Porbonello¹¹⁹. Şimdi de, aşağıda belirtildiği şekilde, ticaret için getirilen Porbonello'dan (Porto Bonello) bahsedelim, yani: Porbonello ticaret için batıdan getirilenler:

Gümüş ve büyük Venedik gümüşü, ve daha ziyade zümrüt yeşili olması istenen, beyaz, mavi ve fıstık yeşili Kıbrıs camlet ve meزالani kumaşı.

Porbonello Ticareti:

Çok miktarda pamuk, ve sığırlara yem olarak Kıbrıs'a götürülen pamuk küspesi (tohumu).

(Folyo 51) Şimdi de aşağıda belirtildiği şekilde, ticaret için getirilen Suriye Lazkiye (Lamma)'sinden bahsedelim: Lazkiye ve tüm Suriye'ye satılmak üzere getirilenler:

Venedik tarzı (bolla) gümüş ve büyük Venedik gümüşleri; ve Venedik baskılı işlenmiş tablet bakır; ve çubuk kalay; ve biraz yeşil, mavi ve fıstık yeşili Kıbrıs *camlet* ve *meزالani* kumaşı; ve safran; ve her türden kanaviçe bezi ve mastik reçinesi¹²⁰.

Suriye Lazkiye'sinin Ticareti:

Biraz çeşitli baharatlar ama küçük miktarda; çok miktarda *maputo* pamuğu ki bunlar Suriye'deki Hama'dan, Halep'ten getirilmektedir ki bunlar çok ince pamuklardır; Lena? civarında yetişen pek iyi olmayan pamuk; ve her türden pamuk yünü¹²¹; yani çok miktarda iplik; ve büyük miktarda Antep fıstığı¹²².

(Folyo 51) Şimdi de, aşağıda belirtildiği şekilde, ticaret için getirilen Suriye'deki Trablusşam (Tripoli)'dan bahsedelim: Trablusşam'a ticaret için batıdan getirilenler:

Plakalar halinde Venedik tarzı gümüş ve büyük Venedik gümüşü, ve Venedik tarzı işlenmiş tablet bakır; ve çubuk halinde kalay; ve zümrüt yeşili, mavi ve fıstık yeşili Kıbrıs *camlet* ve *meزالani* kumaşı; ve safran; ve keten bezi (dokuma kumaş), her türden kanaviçe kumaşlar ve mastik reçinesi.

Trablusşam Ticareti:

Az miktarda baharat, ve az miktarda taze ve yeşil zencefil¹²³, çok miktarda ve iyi kalite *maputo* pamuk, ve çok miktarda iyi kalite pamuk ipliği; çok miktarda ve iyi kalitede parça sert sabun, ve çok miktarda iyi kalitede toz şeker¹²⁴ ve çok miktarda ve [.....] (Boş bırakılmış bir bölüm/kelime muhtemelen: tuz).

(Folyo 51) Şimdi de, aşağıda belirtildiği şekilde, ticaret için getirilen, Suriye'deki Şam'dan bahsedelim: Şam'a ticaret için batıdan getirilenler:

¹¹⁸ E zendadi di seta in chermixi.

¹¹⁹ İskenderun'un 10 mil güneyinde bir liman kenti.

¹²⁰ Masticho.

¹²¹ Bombagini/bambagia.

¹²² Fustuchi/Pistachioes.

¹²³ Gengovo.

¹²⁴ Polvere di zucchero.

Plakalar halinde Venedik tarzı gümüş ve Cenova'da işlenmiş plakalar halinde gümüş; ve büyük Venedik gümüşü; ve çok miktarda, her renkten Kıbrıs *camlet* ve *mezalani* kumaşı; ve her türden keten bezi (dokuma kumaş), ve her türden kanaviçe bezi; çok miktarda kaba yünlü kumaşlar, her renkte keten ve yün ve kanaviçe bezi, çok miktarda her türden safran; tablet halinde bakır, ve sert bakır, ve çok miktarda tam olarak¹²⁵ çubuk halinde kalay; temizlenmiş ve temizlenmemiş mercanlar; tespih tanesi şeklinde oyulmuş büyük ve küçük miktarda amber; bolca tuzlanmış mersin balığı; Sicilya peyniri; fındık, mastik reçinesi ve demir ve çelik¹²⁶.

Şam'dan batı taraflarına doğru ticaret:

Safran hariç olmak üzere her türden ve çok miktarda baharat; bu baharatlar, Bağdat'tan, Soldania'dan (Sultaniye) ve Tebriz'den getirilmektedir; ve Tebriz'den ve Soldania'dan getirilen her türden ham ipek; Bağdat ve Tebriz civarından gelen her türden kumaş ve altın işlemeli ipekler; ve bizzat Şam'da hazırlanan parça şeker; ve çok miktarda gül suyu; ve Şam bahçelerinde yetiştirilen çok miktarlarda keçiboynuzu¹²⁷; porselen vazo¹²⁸, sırlı ve boyalı toprak kaplar; ve ok atmak için yaylar¹²⁹; ve çok miktarda zencefil, ve her türden şekerlenmiş meyve; Bağdat'tan gelen çok miktarda inci, Şam'a getirilen bütün ticari mallar ve diğer ürünler Şam'dan Beyrut'a kara yolu ile taşınır bu da 3 gün sürer. Beyrut bir sahil adasıdır.

(Folyo 52) Şimdi de, aşağıda belirtildiği gibi, ticaret için getirilen, Suriye'nin Beyrut bölgesinden bahsedelim, yani: Beyrut'a satılmak üzere getirilenler:

Şam'a satılmak üzere getirilen tüm şeyler, çünkü Beyrut, Şam'ın limanıdır.

Beyrut Ticareti:

Şam'da satılan her şey, bunun yanında, çok miktarda Beyrut beyaz şarabı ve yine Beyrut'ta yapılan parça sabun; ve az miktarda yemeklik zeytinyağı.

(Folyo 52) Şimdi de, ticaret için getirilen Babil'in (Banbillonia) Kahire'sinden bahsedelim: Kahire'ye satılmak üzere getirilenler:

Venedik tarzı gümüş ve büyük Venedik gümüşü ve Cenova tarzı çubuklar halindeki gümüş; ve e Sivo (Thebes?) ve Negroponte ve Romanya mamulü kırmızı renkli *samite*¹³⁰, ve her renkten Kıbrıs *camlet* ve *mezalani* kumaşı ama en çok zümrüt yeşili, açık mavi¹³¹, mavi ve koyu fıstık yeşili, ve oldukça sarı; her renk ve türden keten bezi, biraz çok iyi yumuşak kumaş¹³²; Venedik, Provenza, Luccha ve Kıbrıs'tan çubuk altın; Napoli ve Marche fındığı, cevizi ve kestanesi; tablet halinde Venedik tarzı bakır; ve çubuklar halinde kalay; ve çubuklar halinde demir ve kurşun; ve Karadeniz ötesinden

¹²⁵ Tutte choxe in grande quantità.

¹²⁶ Accaio.

¹²⁷ Pegolotti elma anlamına gelen bu kelimenin (pome) aslında keçiboynuzu olduğunu belirtir. Bk. Pegolotti 1936, s. 427.

¹²⁸ Vaxella di porcellana.

¹²⁹ Archi da tirare frecce.

¹³⁰ Scamiti: altın veya gümüş iplik içeren, lüks ipek kumaş.

¹³¹ Biavi.

¹³² Scharletti-scarlet.

getirilen Tatar ve Moğol erkek köleler; çok miktarda safran ve yine çok miktarda mastik reçinesi.

Kahire Ticareti:

Çok miktarda ve her türde parça halinde şekerler; büyük miktarda ve her türden baharat; balsam¹³³ (reçine), zencefil, ve nakışlı/işlenmiş zümrütler, ve çokça zümrüt¹³⁴; büyük miktarda bolca Doğu incileri; hurma, ve Cassia fistülü ve aspir.

(Folyo 52) Şimdi de aşağıda belirtildiği şekilde, ticaret için getirilen Mısır toprağındaki Dimyat'tan bahsedeceğiz: Dimyat'da satılmak üzere getirilenler:

Kahire'ye satılmak için getirilen tüm her şey, çünkü Dimyat, Kahire'nin limanı durumundadır.

Dimyat Ticareti: Kahire'den getirilen tüm şeyler, daha fazla keten ve büyük miktarda aspir ve yine büyük miktarlarda cennet meyvesi¹³⁵.

Sonuç

R. H. Bautier'in yayımladığı anonim tüccar defterinden şimdiye kadar yapılan tarih çalışmalarında yeterince istifade edilmemiştir. Buna karşılık, F. B. Pegolotti'nin *Pratica Della Mercatura* adlı benzer mahiyetteki eseri ise araştırmacılar tarafından çok iyi bilinmektedir. Burada tercümesi verilen defter içerdiği özgün ve kimi zaman da benzer bilgilerle dönemin ticari tarihinin anlaşılmasına, bazı konularda Pegolotti'nin eseri kadar, katkı sağlayacak mahiyettedir. Defterin, Akdeniz ve Karadeniz'den, Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada; limanlar, ticaret yolları ve ürünler ile ticari pratikler hakkında sunduğu detaylar ise Ortaçağ dünya ticaretinin çok merkezli yapısını ve erken küreselleşme sürecini yansıtmaktadır. Ticaret yollarının güvenli olduğu Moğol Barışı (*Pax Mongolica*) döneminde yazıldığı anlaşılan bu defter, Çin'e kadar uzanan ticaret güzergâhları üzerinde yer alan şehirleri, buralara götürülen ve bu kentlerden satın alınan ürünleri, yolculuk sürelerini, kullanılacak vasıtaları ve kimi yerlerde güzergâh boyunca karşılaşılabilecek tehdit ve fırsatları sistemli bir şekilde belgelemiştir. Bu da günümüzde İpek Yolu olarak adlandırılan ticaret yolunun üzerindeki canlılığı anlamak adına önemlidir. Son olarak, 14. yüzyıl gibi iktisat ve ticaret tarihi çalışmak için kaynakların sınırlı olduğu bir dönemde tutulmuş bu defter Akdeniz, Ege, Karadeniz'den Türkistan'a ve buradan da Çin'e doğru devam eden ticaret ve ticaret yolları ile ilgili değerli bilgiler içermektedir. Metindeki verilerin dönemin diğer kaynakları ile uyduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bu yönüyle bahsedilen coğrafyalardaki ekonomi tarihi üzerine yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

¹³³ Balsimo.

¹³⁴ Rome d'ismeraldi e'smeraldi chonci. Bu kısım tam olarak anlaşılmıyor, muhtemelen zümrütten bahsedilmekte.

¹³⁵ Pome di paradixo.

KAYNAKLAR

- Ayönü 2009 Yusuf Ayönü “Dördüncü Haçlı Seferi’nin Batı Anadolu’nun Türkleşme Sürecine Etkisi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S.1, s. 5-20.
- Bautier 1992 Robert-Henri Bautier, “Les Relations Economiques Des Occidentaux Avec Les Pays D’Orient, Au Moyen Age Points de Vue et Documents”, *Commerce Méditerranéen et Banquiers Italiens au Moyen Age*, Aldershot, s.263-331.
- Bautier 1970 M. R. H. Bautier, “Les relations économiques des Occidentaux avec les pays d’Orient, au Moyen Age Points de vue et Documents”, *Sociétés Et Compagnies De Commerce En Orient Et Dans L’océan Indien Actes Du Huitième Colloque International D’histoire Maritime (Beyrouth — 5-10 Septembre 1966)*, Ed. Michel Mollat, Paris, s. 263-331.
- Battuta 2020 Ebû Albdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, I. cilt, çev. A. Sait Aykut, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Battuta 2020 Ebû Albdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, II. cilt, çev. A. Sait Aykut, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bilge 1991 Mustafa L. Bilge, “Azak” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s. 300-301: <https://islamansiklopedisi.org.tr/azak>
- Bozkuş 2016 Mehmet Ali Bozkuş, “Ortaçağ Alanya’sında Ticaret ve Ticari Yollar”, *Phaselis*, II, s. 209-223.
- Bozkuş 2017 Mehmet Ali Bozkuş, *Ortaçağ’da Alâiyye (Alanya) ve Alâiyye Beyliği*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bozkuş 2018 Mehmet Ali Bozkuş, “Geç Ortaçağ’da Tutulmuş Türk Tarihine Dair Kıbrıs Kronikleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/63, s. 135-169.
- Bratianu 1929 Gheorghe I. Brătianu, *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.
- Canale 1860 Michel-Giuseppe Canale, *Nuova Storia della Repubblica di Genova*, C. III, 1860, Floransa.
- Ciociltan 2012 Virgil Ciociltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Çev. Samuel Willcocks, Leiden Boston.
- Coşkun ve Oğuz 2023 Derya Coşkun - Anıl Yasin Oğuz, “Yuan Hanedanı’nda İpek Tedarik Yöntemleri, Vergi ve Tahsisatları”, *Belleten*, 87/309, s. 439-471

- Çavuşdere 2007 Serdar Çavuşdere, *14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci Pegolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çaylı 2023 Murat Çaylı, “14. Yüzyıl Sonlarında Fransa Sarayı’nda Moğollara Dair Kısa Bir Anlatı”, *Belleten*, C. 87, Sayı 309, s. 473-487.
- Eğilmez vd. 2021 Savaş Eğilmez - A. Safa Yıldırım - Y. Emre Aydın, “Ceneviz Ticaret Kolonisi Simisso (1280-1420)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/2, 2021, s. 527- 563.
- Fleet 2009 Kate Fleet, *Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Horrox 1994 Rosemary Horrox, *The Black Death*, Manchester University Press, Manchester.
- Hryszko 2012 Rafal Hryszko “Genoese Colonies in the Black Sea Region: Their Role in the Transfer of Regional Products in the late Middle Ages” 1000 років візантійської торгівлі (V-XV століття), ed. Gladkih Mychajlo Ivanovyč, Kiïv: Čal’cev, Kiev, s. 177-189.
- Jacoby 2012 David Jacoby, "Camlet Manufacture, Trade in Cyprus and the Economy of Famagusta from the Thirteenth to the Late Fifteenth Century", *Medieval and Renaissance Famagusta, Studies in Architecture, Art and History*, ed. Michael J. K. Walsh, Peter W. Edbury, Nicholas S. H. Coureas, Ashgate Publishing, s.15-42.
- Karaimamoğlu 2022 Tolgahan Karaimamoğlu, *Kara Ölüm Ortaçağ Dünyasını Yok Olmanın Eşiğine Getiren Veba*, Kronik Yay, İstanbul.
- Khvalkov 2018 Evgeny Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region, Evolution and Transformation*, Routledge, New York.
- Martin 2011 Sean Martin, *Kara Ölüm Orta Çağ’da Veba*, çev. Cumhuriyet Atay, Kalkedon Yay, İstanbul.
- Özcan 2011 Altay Tayfun Özcan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyinde Doğu Mallarına Dair”, *Belleten*, C. 75, S. 274, s. 719-743.
- Özcan 2020 Altay Tayfun Özcan, “Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz’in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam” *MUTAD*, VII (1), s. 91-105.
- Öztürk 2022 Yücel Öztürk, “Kefe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, s. 182-184: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefe>
- Pegolotti 1936 Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica Della Mercatura*, ed. Alan Evans, The Medieval Academy of America, Cambridge Massachusetts.

Bir İtalyan Tüccar Defterine Göre 14. Yüzyılın Başında Akdeniz, Karadeniz ve Moğol Hâkimiyetindeki Türkistan'da Ticaret

- Piloti 1950 Emmanuel Piloti, *L'Egypte Au Commencement Du Quinzieme Siecle D'apres Le Traite d'Emmanuel Piloti De Crete (Incipit 1420)*, çev. P. H. Dopp, Kahire.
- Saray 1989 Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s. 538-540.
- Schein 1991 Sylvia Schein, *Fideles Crucis, The Papacy, The West, And The Recover of the Holy Land 1274-1314*, Oxford University Press, Oxford.
- Tafur 2016 Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*, çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Tezcan 2009 Mehmet Tezcan, "Türk-Moğol Hâkimiyeti Döneminde Karadeniz'de Ticaret", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S. 1, s.151-194.
- Thomas 1899 G. M. Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum Sive Acta et Diplomata Res Venetas Graecas Atque Levantis Illustrantia*, II, (TTK Yayınlanmamış Tercüme, Yer No: T/0073-2, Venedik-Doğu Kartüleri veya Venedik-Grek ve Doğu İşlerine Ait Akitler ve Belgeler, 1351-1454) Paris.
- Uirini-Poplawski 2017 Danuta Q Uirini-Poplawski, "The Venetian Involvement in The Black Sea Slave Trade (Fourteenth To Fifteenth Centuries)", *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean (c. 1000-1500 ce)*, ed. Reuven Amitai and Christoph Cluse, Brepols Publishers, Turnhout, s. 255-298.
- Wheelis 2002 Mark Wheelis "Biological Warfare at the 1346 Siege of Caffa", *Historical Review*, 8(9), s. 971-975.

SUMMARY

The most significant challenge of economic historiography covering the late medieval period is the scarcity of sources. The available sources predominantly focus on political history. Writing the economic history of Turkey during this period becomes even more challenging due to the insufficiency of Turkish sources. Nonetheless, several documents found in Western help to mitigate this insufficiency to some extent. Notarial records, account books, merchant ledgers, and various reports preserved in these archives are among the most significant sources for the economic history of the period. The merchant ledger discussed in this study has almost never been used in previous studies. Its rarity in academic use, combined with the extensive information it provides about many cities that were influential in global trade at the time, adds to the importance of this work. The ledger, the translation of which is also provided in this study, is significant not only for Turkish history but also for understanding the ongoing economic developments between Asia and Europe during the period.

The ledger examined within the scope of this study is an anonymous merchant guidebook, kept in Medieval Italian in the early 14th century, preserved at the Marucelliana Library in Florence. It bears similarities to Francesco Balducci Pegolotti's renowned work *Pratica della Mercatura*, believed to have been written between 1335 and 1343. Like Pegolotti's work, this register provides highly valuable information for a period where data is otherwise scarce. It covers the major commercial cities along land and water routes connecting the Byzantine Empire, Anatolian Beyliks, the Golden Horde, the Mamluks, the Ilkhanate, Chagatai Khanate and China. Evidently written as a guide for Western merchants, this merchant ledger consists of 154 folios, and in its first section, it explains how Western merchants could conduct trade in cities spanning the Mediterranean, Black Sea, and the Chagatai Khanate. In the first 67 folios of the ledger, goods that could be bought and sold in the cities of Constantinople, Ephesus, Acre, Alexandria, Azak (Tana), Caffa, China (Chattaio), Astrakhan, Sarai, Saraychik, Urgench, Otrar, Almaliq, Chamesu, Khanbaliq, Porto Pizano, Trebizond, Phocaea, Antalya, Alanya, Ayas, Porbonello, Latakia, Tripoli, Damascus, Beirut, Cairo, and Damietta are listed. The listed commercial goods primarily include silks, fabrics, spices, alum, dyes, precious metals and stones, amber, varieties of coral, types of leather, assorted nuts, beeswax, animal products, olive oil, wine, and slaves.

In addition to the traded goods, another focal point in the ledger pertains to the trade routes. Detailed information is provided regarding the trajectories of trade routes extending from the Black Sea to China, including which regions they traversed and whether journeys should be conducted by land or by sea. From the details concerning the routes, it is understood that the passage from the Black Sea to the China took 284 days. Robert-Henri Bautier published significant sections of the ledger's initial portion in its original language. Here, translations of these sections are presented, based on Bautier's text. Moreover, to facilitate an understanding of global trade at the beginning of the 14th century, the Mediterranean and Black Sea ports, as well as the hubs connecting the West and China, along with their historical developments, are briefly elucidated.

Examination of the information in the ledger reveals that the text was indeed composed in the early 1300s. The evidence suggests that it pertains to a period when the Ilkhanate had not yet disintegrated—a time characterized by the so-called Pax Mongolica, during which trade routes remained secure. The document unambiguously delineates the linkages between Mediterranean -and especially Black Sea- ports and the cities of Urgench, Otrar, Almaliq, and Khanbaliq, as well as the trade corridors extending from Trabzon and Ayas towards Tabriz via Sivas and Erzurum. Indeed, it is known that in the 1350s, amidst the fragmentation of the Ilkhanate and the subsequent partition of its territories between the Chobanids and the Jalayirids, these routes became overrun by brigands and commercial activities deteriorated. Consequently, Sultan Shaykh Uways of the Jalayirids (1350–1370) undertook measures to reinvigorate trade by granting privileges particularly to the Venetians through written correspondence and striving to restore the security of the routes. Moreover, when compared with Pegolotti's work and other contemporary sources, the ledger displays a remarkable degree of data congruence, suggesting that it was composed before the disintegration of the Ilkhanate and, consequently, likely authored in the first quarter of the 14th century. The text also

*Bir İtalyan Tüccar Defterine Göre 14. Yüzyılın Başında Akdeniz, Karadeniz ve Moğol
Hâkimiyetindeki Türkistan'da Ticaret*

contains explicit data points that align with other works from the period, further corroborating its chronological context. One of the most significant pieces of evidence is the reference to paper currency, a subject frequently mentioned in the sources of the era. In China, the paper money employed by the Mongols is designated in the text as “the yellow paper money bearing the lord’s seal” (*moneta di charta galla della bolla del singnore*), and it is indicated that this currency was known as bailsai. This detail concerning paper money is also reflected in the accounts of Ibn Battuta and other contemporary sources. Ibn Battuta identifies the term for this currency as balişt, derived from the Persian word for “purse” or “cushion,” thereby clarifying the origin of the term bailsai in the ledger.

The ledger furnishes an inventory of the goods that Latin merchants, especially those arriving from cities such as Genoa and Venice, could bring for trade, indicating which products they might sold in particular cities and which items they could purchase upon their return from these ports. Additionally, it clarifies how merchants intending to proceed toward China and India could advance, detailing the roads and means of transport available from the Black Sea onward. Each city is accompanied by a separate list, meticulously itemizing commercial goods. Consequently, this ledger, composed in the 14th century - a period when source materials for economic history are markedly limited - contains valuable insights regarding trade routes encompassing the Mediterranean, the Aegean, the Black Sea, and extending onward to China. It is anticipated that, in this capacity, the study will serve as a valuable resource for future inquiries into the economic history of the aforementioned regions.